

พัฒนาการทางการศึกษาของสตรีไทย ในสมัยปฏิรูปประเทศ

เปรมสิริ ศักดิ์สูง¹

นับตั้งแต่อาณาจักรรัตนโกสินทร์ได้ถูกก่อตั้งในปี พ.ศ.2325 เป็นต้นมา รูปแบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ของรัตนโกสินทร์ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากกรุงศรีอยุธยา ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็คืออิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกที่แพร่เข้ามาสู่สังคมไทย อิทธิพลดังกล่าวส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัย เช่น ทรงเปลี่ยนระบบบริหารประเทศตามระบบศักดินาโบราณให้เป็นระบบกระทรวง ทบวง กรม เป็นต้น และการศึกษาก็เช่นกันที่พระองค์ทรงเห็นว่าต้องพัฒนาควบคู่กันไปกับการพัฒนาบ้านเมือง ดังนั้นการพัฒนาการศึกษาจึงส่งผลมายังการจัดการศึกษาของสตรีไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สังคมไทย: การศึกษาในระบบจารีต

ตามสภาพของสังคมไทยตามจารีตโดยทั่วไปจัดเป็นสังคมเกษตร มีพระสงฆ์ และวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นไปในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับหมู่บ้าน หรือพระสงฆ์กับประชาชน ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นการศึกษาเฉพาะเพศชาย โดยสถานที่ที่ทำการศึกษาก็คือวัด มีพระสงฆ์เป็นผู้สอนในเรื่องต่างๆ เช่น อักษรวิธี กิริยามารยาท ตลอดจนค่านิยมในสังคม² ที่เรียนให้ความรู้ขั้นต้น จนอายุ 13 ปี ก็เริ่มบวชเรียน และอาจครองสมณเพศนานเท่าไรก็ได้ เมื่อสึกมาแล้วก็จะศึกษาความรู้เฉพาะทางซึ่งมีอยู่ตามบ้านหรือสำนักผู้เชี่ยวชาญต่อไป

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการศึกษาโดยทั่วไปนั้นยังเป็นการศึกษาอยู่ในวงแคบและจำกัดเฉพาะเพศชายที่มีโอกาสได้เรียนรู้หนังสือ เพราะสังคมไทยไม่อนุญาตให้พระสอนเด็กผู้หญิง อีกทั้งยังมีค่านิยมสังคมที่ว่าผู้หญิงไม่จำเป็นต้องรู้หนังสือ

¹ อาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

² พิพาดา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. 2529. การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2394). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 9.

การศึกษาของสตรีไทยสมัยก่อนการปฏิรูปประเทศ

สตรีชั้นสูง : ค่านิยมทางการศึกษา

ค่านิยมของสังคมไทยที่มีต่อสตรีชั้นสูงนั้นมุ่งให้สตรีมีความรู้และอบรมเลี้ยงดูบุตรตามฐานะของคนชั้นสูง กุลธิดาเหล่านี้จะได้รับการศึกษาด้านอักษรวิธีขั้นพื้นฐาน จากนั้นก็จะมุ่งสู่การศึกษาตามสำนักเจ้านายฝ่ายใน จนมีความสามารถในการรับราชการฝ่ายใน¹ ด้วยเหตุนี้ชนชั้นนำทั้งหลายจึงนิยมส่งธิดาไปศึกษาใน “วัง” ตามสำนักเจ้านายฝ่ายใน โดยการถวายตัวเป็นนางข้าหลวง เพื่อรับการถ่ายทอดความรู้ของสาวชาววัง โดยเฉพาะด้านกิริยามารยาทที่จะต้องได้รับการอบรมอย่างเข้มงวดเป็นพิเศษ สามารถควบคุมสติอารมณ์ได้อย่างดี เช่น การนั่งต้องไม่นั่งบังหน้าคนอื่น การนอนต้องไม่นอนคั่น กรน กัดฟัน หรือละเมอ ในบางครั้งก็จะฝึกหัดด้วยการถือหีบหมากเดินตามหลังท่านผู้ฝึกฝนไปในที่ต่าง ๆ เพื่อที่เด็กจะได้เห็นลักษณะการสมาคม และพร้อมที่จะรับราชการฝ่ายในได้

สตรีสามัญ : ค่านิยมทางการศึกษา

การศึกษาของสตรีสามัญก็จะเป็นไปตามสังคมเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากประเพณีการเกิดถ้าทารกเป็นเด็กผู้หญิงก็จะมีประเพณีการนำด้ายและเข็มมาวางไว้ข้างตัว เป็นการถือเคล็ดว่าเมื่อโตขึ้นก็จะเป็นสตรีที่มีความสามารถในเรื่องการบ้านการเรือน ขณะเดียวกันสภาพสังคมไทยที่เป็นสังคมเกษตร ดังที่เคยกล่าวมาแล้วจึงทำให้การศึกษาอักษรวิธีไม่มีความจำเป็นสำหรับสตรี เพราะสตรี

สามัญจะมีชีวิตผูกพันอยู่กับการเกษตรหรือค้าขาย จำเป็นต้องใช้แรงงานและเวลาในการเพาะปลูกหรือค้าขาย การศึกษาของสตรีสามัญก็คือการรู้จักหน้าที่งานบ้าน งานครัว² จากมารดา และเมื่อสตรีนั้นถึงวัยที่จะครองเรือนผู้เป็นมารดา ก็จะสอนให้ธิดารู้จักการปรนนิบัติสามี การเคารพเชื่อฟังสามี

จากค่านิยมการศึกษาของสตรีชั้นสูงที่ต่างจากสตรีสามัญดังที่กล่าวมาแล้ว แม้จะมีความแตกต่างในด้านที่ว่าสตรีสามัญส่วนใหญ่จะไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ และไม่ได้มุ่งศึกษาหาความรู้เพื่อรับราชการฝ่ายในดังเช่นสตรีชั้นสูงก็ตาม แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาแล้วก็จะเห็นได้ว่าความคาดหวังของสังคมไทยนั้นมุ่งให้สตรีทั้ง 2 กลุ่มอยู่ในฐานะลูกเมีย และแม่ที่ดี อีกทั้งรูปแบบการศึกษาก็ยังไม่ได้เป็นระบบยังไม่ได้พัฒนาเข้าสู่ระบบโรงเรียนแต่อย่างใด

การศึกษาของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ

สตรีไทย : การจัดการศึกษาโดยคณะมิชชันนารี

คณะมิชชันนารีที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในสังคมไทย มีความเห็นว่าสตรีนั้นนอกจากจะเป็นแม่ศรีเรือนแล้ว ก็ควรจะต้องรู้หนังสือด้วย เพราะการรู้หนังสือจะได้สอนความรู้ขั้นพื้นฐานให้แก่บุตรหลาน อีกทั้งยังเป็นผู้ช่วยเหลือสามีได้เช่นกัน³ ดังนั้นคณะมิชชันนารีได้เริ่มจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีทั้งในเมืองหลวงและต่างจังหวัด เช่น จัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลวง (วัฒนาวิทยาลัย) ใน พ.ศ. 2417 และในปีถัดมาก็ได้จัดตั้งโรงเรียนพระราชชายา (ดาราวิทยาลัย) ที่จังหวัดเชียงใหม่

¹ รายละเอียดของการศึกษาดังกล่าว สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จาก “สี่แผ่นดิน”

² ปาลเลกัวซ์. เล่าเรื่องเมืองสยาม. 2506. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : ก้าวหน้าการพิมพ์, หน้า 205.

³ วารุณี โอสรธรมย์, 2524. “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 169.

การจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีของคณะมิชชันนารีในระยะแรกนั้นประสบปัญหาในการหานักเรียนมาศึกษาเพราะผู้ปกครองเกรงว่ามิชชันนารีจะสั่งสอนให้นักเรียนนับถือศาสนาคริสต์และชวนให้เกลียดศาสนาพุทธ อีกทั้งการส่งบุตรหลานมาเรียนหนังสือในโรงเรียนยังเป็นการขัดกับประเพณีเดิมที่กำหนดให้เด็กผู้หญิงอยู่กันเหย้าเฝ้ากับเรือน ดังนั้นนักเรียนสตรีในรุ่นแรกๆ ส่วนมากจึงเป็นบุตรของชาวจีน¹ คณะมิชชันนารีจึงสร้างความคุ้นเคยกับผู้ปกครอง ประกอบกับหลักสูตรการศึกษาที่เน้นในเรื่องการเย็บปักถักร้อย การบ้าน การเรือน โดยเฉพาะ การตัดเย็บเสื้อผ้า จึงทำให้ผู้ปกครองกลุ่มอื่นๆ เริ่มทยอยส่งบุตรหลานมาเล่าเรียนกับมิชชันนารีในระบบโรงเรียน เพราะนอกจากจะได้ศึกษาอักษรวิเชียรแล้ว ยังได้วิชาชีพการตัดเย็บเสื้อผ้าอีกด้วย จึงทำให้โรงเรียนของสตรีไทยเริ่มมีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพได้ เช่น เป็นช่างตัดเสื้อ เป็นครู เป็นต้น

สตรีไทย : การจัดการศึกษาโดยรัฐบาล

เมื่อโรงเรียนที่จัดตั้งโดยคณะมิชชันนารีได้รับความเชื่อถือ และไว้วางใจจากชนชั้นต่างๆ ในสังคมไทยแล้ว รัฐบาลไทยจึงคิดจัดการให้มีการจัดตั้งโรงเรียนของสตรีตามมา เช่น โรงเรียนสตรีสุนันทาลัย (พ.ศ. 2423) โรงเรียนเสาวภา (พ.ศ. 2435) โรงเรียนสตรีวิทยา (พ.ศ. 2442) โรงเรียนศึกษานารี (พ.ศ. 2444) โรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2447) เป็นต้น จะเห็นได้ว่าโรงเรียนสตรีที่จัดตั้งโดยรัฐบาลนั้นยังจำกัดอยู่แต่ในกรุงเทพฯ ยังไม่สามารถขยายการจัดตั้งไปยังภูมิภาคต่างๆ ได้ เพราะรัฐบาลมีความเห็นว่าการศึกษา

ของฝ่ายสตรีต้องใช้งบประมาณมาก เป็นการสิ้นเปลือง² และเหตุผลที่สำคัญคือครูผู้สอนยังไม่พร้อม เพราะเด็กผู้หญิงที่สำเร็จการศึกษาที่มีความรู้พอจะสอนหนังสือได้ ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพฯ และไม่สมัครใจออกไปทำการสอนยังหัวเมือง ดังนั้นรัฐบาลจึงเริ่มการฝึกหัดครูผู้หญิงขึ้นที่โรงเรียนสุนันทาลัย ใน พ.ศ. 2456 โรงเรียนและฝึกหัดครูผู้หญิงเบญจมาศราชาลัย (พ.ศ. 2456) เป็นต้น

ผลจากการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิง โดยเฉพาะโรงเรียนฝึกหัดครูเบญจมาศราชาลัย ได้ทำให้เกิดอาชีพครูผู้หญิงที่สามารถสอนหนังสือให้กับโรงเรียนสตรีตามหัวเมืองต่างๆ ได้ เพราะนักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด เมื่อจบการศึกษาแล้ว ก็กลับไปประกอบอาชีพ “ครู”

สรุป

กล่าวได้ว่าพัฒนาการทางการศึกษาของสตรีนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากการดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนสตรีโดยคณะมิชชันนารี จากนั้นรัฐบาลจึงได้ให้ความสำคัญตามมานั้น พัฒนาการทางการศึกษาของสตรีไทยจึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากการศึกษาที่บ้านหรือในวัง ก็เริ่มสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ที่มีการวางหลักสูตรการเรียนที่ชัดเจน แต่มีข้อสังเกตคือจุดมุ่งหมายของการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้นไม่ได้ขัดแย้งกับค่านิยมของสังคมไทยที่มุ่งหวังให้สตรีอยู่ในฐานะลูก เมีย และแม่ที่ดี แต่อย่างไรก็ตามพัฒนาการทางการศึกษาดังกล่าวก็เป็นพื้นฐานในการจัดการศึกษาฝ่ายสตรีในสมัยต่อมา

¹ ยูพากรณ์ แจ่มเจนนิก. 2530. “การศึกษาของสตรีไทย : ศึกษากรณีเฉพาะของโรงเรียนราชินี พ.ศ. 2447-2503” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า14.

² ห.จ.ช. 5.5 ศ.5/29 “โรงเรียนมหาดเล็ก”.